

////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

Magyarország élelmezése válság idején

ÉLIÁS BOGLÁRKA ANNA

Kulcsszavak: élelmezésbiztonság, hozzáférés, vásárlóerő, élelmiszer-ellátás, étrend
JEL-kód: Q18, Q21, R22

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az élelmiszerárak 2015–2020 között 23%-kal, az éves egy főre jutó nettó átlagjövedelem 61%-kal emelkedett, míg 2022–2023-ban az élelmiszerárak 59, miközben a jövedelmek 33,2%-kal növekedtek. Az élelmiszer-infláció jövedelmek növekedését jelentősen meghaladó üteme szükségszerűvé teszi Magyarország élelmezési helyzetének újraértékelését. A tanulmány az élelmezésbiztonság fogalmi keretrendszerét követve vizsgálja az élelmiszerek rendelkezésre állását, felhasználását, az élelmiszerekhez való fizikai és gazdasági hozzáférést, valamint ezen tényezők stabilitását. A vizsgálatban nyilvános adatok (KSH, Nébih, EFSA, WHO, OTÁP), valamint egy online, nem reprezentatív (n=300) kérdőíves felmérés adatai kerültek feldolgozásra. Az eredmények szerint a rendelkezésre állás és a fizikai hozzáférés alapvetően megvalósul Magyarországon, az élelmezésbiztonság Achilles-sarka a gazdasági hozzáférés és a felhasználás közös dimenziója, a minőségi étrendhez szükséges élelmiszerek megfizethetősége. A 2019. évi OTÁP-felmérés szerint a fontos vitamin-, esszenciáliszsírsav- és élelmirost-források (zöldségek, gyümölcsök, teljes kiőrlésű gabonafélék, száraz hüvelyesek, halak, diófélék, olajosmagvak) fogyasztása nem éri el a dietetikai ajánlásokat. A 2015–2020 közötti jövedelmi szintek szerinti élelmiszerfogyasztás és átlagjövedelem kapcsolatának vizsgálata (Spearman-féle rangkorrelációs együttható) alapján a magasabb jövedelemmel rendelkezők több gyümölcsöt ($r_s=0,988$), halat ($r_s=0,976$), zöldségféléket és burgonyát ($r_s=0,964$), valamint húsféléket ($r_s=0,915$) fogyasztottak, tehát jobban megfeleltek az OTÁP által ajánlott étrendnek, mint az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők. A kérdőív kitöltői között az ezen élelmiszerekből a 2022. január előtti időszakhoz képest kevesebbet vásárlók havi átlagjövedelme a teljes mintát 3–14 százalékkal múlta alul, a változás okaként első helyen az élelmiszerárak emelkedését jelölték meg. A nevezett élelmiszerekből nagyobb mennyiséget vásárlók átlagjövedelme viszont 13–27 százalékkal meghaladta a minta átlagjövedelmét, tehát feltételezhető, hogy a 2022–2023 közötti – jövedelmek emelkedését meghaladó – élelmiszer-infláció következtében az alacsony és a magas jövedelmű háztartások étrendje közötti minőségi távolság tovább növekszik.

BEVEZETÉS

A hozzávetőlegesen békés és prosperáló 2010-es évek után a világ és benne Magyarország 2020 óta válságok sorozatát

élt át. A 2020 márciusában hazánkat is elérő Covid-19-járvány és a járványügyi intézkedések, korlátozások, valamint azok feloldásából és a gazdaságélénkítő programokból fakadó hirtelen keresletnövekedés

a nyersanyagok és energiahordozók árának gyors növekedéséhez vezetett. Ugyanebben az időszakban (2021 második fele – 2022 első fele) az országgyűlési választások előtt kiáramló többletjövedelem, valamint a forint gyengülése együttesen indította el azt a felpörgő inflációs folyamatot, melyet Ukrajna orosz megtámadásának és az Európai Unió, valamint az Amerikai Egyesült Államok válaszlépéseinek globális energia- és pénzügyi hatásai tovább serkentettek. A 2021–2022-ben megjelenő jövedelem-többlet miatt a kereslet nem reagált a fogyasztói árak emelkedésére, tartósan magas szinten maradt az év folyamán, emellett pedig a 2022. február 1-jétől bizonyos termékekre vonatkozóan bevezetett hatósági árak általi kiskereskedelmi veszteség is a nem hatósági áras termékek árának emelésével került kompenzálásra (Jankuné Kürthy, 2022). Ezen tényezők összessége a kilencvenes évek óta nem tapasztalt ütemű élelmiszerár-növekedést, 2022-ben 26,0, 2023-ban 25,9 százalékos élelmiszerár-inflációt eredményezett (KSH, 1.1.1.2.). E tanulmány írásának időpontjában pedig egy közel-keleti konfliktus árnyéka vetül a globális, így a magyar energiaellátási kilátásokra is. E válságok Magyarország élelmiszerét több irányból is érinthetik. Az energiaárak emelkedése és a forint gyengülése miatt a különböző importált inputanyagok drágulása kihathat a mezőgazdasági termelés volumenére és a termelt alapanyagok áraira. Az élelmiszeripari alapanyagárak, az energiaárak, valamint az importált alapanyagok árainak együttes emelkedése az élelmiszerek fogyasztói árát felhajtja, így a háztartások élelmiszerhez, minőségi étrendhez való pénzügyi hozzáférése veszélybe kerülhet. E körülmények tükrében időszzerűvé vált Magyarország élelmiszerbiztonsági helyzetének vizsgálata.

Az élelmiszerbiztonság fogalmát Magyarországon sokan összekeverik az élelmiszerbiztonság fogalmával. Míg ez utóbbi elsősorban az élelmiszerek biztonságos fogyaszt-

hatóságát és az összetevőkkel kapcsolatos megfelelő tájékoztatást ellenőrzi, az élelmiszerbiztonság elmélete azt vizsgálja, hogy egy kijelölt csoport hozzáférése elegendő mennyiségű, megfelelő minőségű élelmiszerhez. Tehát az élelmiszer-biztonság az élelmiszerbiztonság egyik részkérdése. Számos egyéb meghatározás mellett a legelterjedtebb és talán legátfogóbb definíciót az Élelmiszerbiztonság Római Nyilatkozata rögzítette, melyet az 1996-os Világélelmiszeri Konferencián adtak ki. A Nyilatkozat meghatározása alapján az élelmiszerbiztonság akkor valósul meg, ha a vizsgált csoport számára elegendő mennyiségű élelmiszer áll rendelkezésre, melyhez biztosított a fizikai, gazdasági és kulturális hozzáférés, az élelmiszer-felhasználás helyes módon, az egészséges és aktív életnek megfelelően történik, valamint e három dimenzió – rendelkezésre állás (*availability*), hozzáférés (*access*) és felhasználás (*utilization*) – megvalósulása hosszabb időtávon keresztül is stabil (*stability*) marad (FAO, 1996). Magyarországon az élelmiszer-biztonság és élelmiszerbiztonság fogalmainak gyakori összekeverése – a hasonló hangzás mellett – abból fakad véleményem szerint, hogy agrárországként az élelmiszerbiztonságot adottnak vesszük, ezért kevés figyelem irányul erre a témára. Tény, hogy globális összevetésben Magyarország magas jövedelmű és nettó élelmiszer-exportőr gazdaságként a legstabilabb élelmiszerbiztonsággal rendelkezők csoportjához tartozik (Jámbor, 2017). Az Economist Impact hírügynökség és a Corteva Agriscience mezőgazdasági cégóriás által megalkotott globális élelmiszerbiztonsági index (*Global Food Security Index*, GFSI) listáján Magyarország évek óta 70–75 körüli pontszámával a 34. helyet foglalja el, 10–12 ponttal lemaradva az első helyezettől és 40 körüli pontszámmal megelőzve a 113 országot számláló lista utolsó helyezettjét. A GFSI országjelentése és az ENSZ Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Világszervezetének (*Food*

and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) áttekintése is az általuk használt legkisebb értéket ($\leq 2,5$ százalék) alkalmazza az alultápláltak magyarországi arányának becslésére, a leginkább problémás élelmezési jelenségnek a nem megfelelő minőségű étrendből fakadó elhízást nevezi meg mindkét kimutatás. A FAO a felnőtt népesség 26,4, a GFSI a lakosság 28,6 százalékát sorolja ide (GFSI, 2022; FAO, 2023). Ezek a jelentések ugyanakkor madártávlatból vizsgálják az egyes országokat, és ahhoz, hogy globálisan alkalmazható módszertant alkossanak – amely az országok közötti összehasonlíthatóságot, rangsorolhatóságot biztosítja –, a helyi jellemzőket figyelmen kívül kell hagyniuk. Jankuné Kürthy et al. 2013-ban megjelent tanulmánya – mely jelenleg a legfrissebb Magyarország élelmezésbiztonságát átfogóan vizsgáló elemzés – közelebbi perspektívából, részletesebb kifejtést tár elénk. A rendelkezésre állás kapcsán a tanulmány megállapítja, hogy a 2007–2009. évek átlagán számolva az önellátás kifejezetten magas gabonákból (186%), olajos magvakból (214%), zöldségfélékből (131%), gyümölcsből (104%), sertéshúsból (103%) és baromfi-húsból (126%), mindamelllett, hogy a baromfi-hústermelés a teljes vizsgált időszakban – 2002 és 2011 között – jelentősen csökkent. A tej (95%), a tojás (95%), az állati zsiradék (93%) és a burgonya (86%) önellátása viszont tartósan nem valósult meg, cukorönellátásban pedig rohamos zuhanás volt megfigyelhető, és 2010-ben már az 50 százalékot sem érte el a ráta. Magyarországon 2002 és 2009 között a háztartások kiadásainak átlagosan 25,6 százalékát tették ki az élelmiszerre fordított kiadások, miközben 2000 és 2008 között 61,5 százalékkal emelkedtek az élelmiszerárak. A fogyasztás szerkezetét meghatározta a jövedelmi szint, mivel jellemzően a magasabb jövedelemrugalmasságú termékekből alacsonyabb, az alacsony jövedelemrugalmasságú termékekből magasabb volt a fogyasztás a magasabb jövedelmi szintű

Németországhoz és Ausztriához viszonyítva. A dietetikai ajánlásokat meghaladta az energiabevitel (2550 kcal helyett 3480 kcal), a fehérjebevitel (75 g helyett 89 g) és a zsírbevitel (80 g helyett 152 g). Az ajánlott napi 400 gramm gyümölcs- és zöldségfogyasztás helyett átlagosan 312 gramm volt a zöldség- és gyümölcsfogyasztás a burgonyát is beleszámítva. Jankuné Kürthy et al. (2013) átfogó tanulmánya mellett természetesen számos tudományos munka áll rendelkezésünkre, melyek ugyan nem az élelmezésbiztonságot vizsgálják teljes komplexitásában, de annak bizonyos dimenzióival kapcsolatban közölnek fontos információkat és meglátásokat. Ezen tanulmányok eredményei rendhagyó módon nem egy külön szakirodalmi összefoglaló keretében kerülnek bemutatásra, hanem az elemzésben, az adott élelmezésbiztonsági dimenzióra vonatkozó relevanciájuk szerint.

CÉLOK

A tanulmány célja felmérni, hogy a 2022–2023-as infláció és áremelkedés milyen mértékben befolyásolta Magyarország élelmezésbiztonságát. Az élelmezésbiztonságra ható tényezők korábbi alakulásának tanulsága alapján a következő feltételezéseim alakultak ki: 1.) Magyarországon az élelmiszerek rendelkezésre állása továbbra is stabil maradt. 2.) A 2022–2023-as élelmiszerár-emelkedés a megfizethetőség romlásán keresztül változásokat idéz elő az élelmiszer-vásárlási szokásainkban. 3.) A fogyasztásbeli változás nem az elfogyasztott energiamennyiség csökkenésében, hanem a mikrotápanyagok, élelmi rostok bevitelének csökkenésében mutatkozik meg. 4.) A legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmi csoportok étrendbeli minősége közötti különbség 2022–2023-ban növekszik.

A tanulmány szigorúan az élelmezésbiztonságra szűkíti figyelmét, így nem célja az áremelkedés okainak feltárása, csupán annak élelmezésre gyakorolt hatásait

vagy lehetséges hatásait vizsgálja. Szintén nem célja akár a globális, akár a regionális élelmiszerbiztonsági helyzetkép felállítása. Ezeknek a témáknak a kifejtése külön megközelítést igényelne.

A tanulmány az elérhető nyilvános adatok, a szakirodalom és kérdőíves felmérés eredményei alapján elemzi a rendelkezésre állás, a hozzáférés és a felhasználás dimenzióit. A Központi Statisztikai Hivatal által gyűjtött és közölt élelmiszer-fogyasztásra és -kiadásokra vonatkozó adatok jelenleg a 2020. évig elérhetőek, így éppen a drasztikus élelmiszerár-emelkedés idejéről nem áll rendelkezésre információ. A 2020 utáni időszakra vonatkozóan egy online kérdőíves felmérés formájában került sor adatgyűjtésre.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Az elemzésben a KSH búza-, kukorica-, rizs-, baromfihús-, sertéshús-, marhahús-, borjúhústermelésre és -felhasználásra, az élelmiszerüzletek számára, a jövedelmi ötödökre vagy tizedekre, háztartásban élők összetételére, referenciaszemély korára, végzettségére, aktivitására, lakóhelyének típusára és régió szerinti jövedelemre, élelmiszer-kiadásokra és -fogyasztásra vonatkozó adatai kerülnek felhasználásra. – A számos KSH-adattábla szövegekőzi hivatkozását úgy tartom célszerűnek, pontosnak és követhetőnek, ha az adattábla sorszámát, nem pedig az adattábla legutóbbi frissítésének évét jelölöm, ezért így fogok eljárni a tanulmányban. – Emellett az Eurostat, a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (továbbiakban: Nébih), az Országos Táplálkozás és Tápláltsági Állapot Vizsgálatok (továbbiakban: OTÁP), az Élelmiszerbank és az Európai Élelmiszer-biztonsági Hatóság (*European Food Safety Authority*, továbbiakban: EFSA) adataira, elemzéseire és kimutatásaira hagyatkozunk a vizsgálat.

Ahogykorábban említettem, az élelmiszer-kiadási és -fogyasztási adatok 2020-ig nyilvánosak jelenleg, így egy kérdőíves felmérés

is az elemzés részét képezi. A kérdőív Google-úrlap formájában a közösségi hálón került megosztásra. Az eredeti megosztás helyeinek kiválasztása aszerint történt, hogy minél szélesebb szociodemográfiai spektrumot fedjenek le a válaszadók, majd az eredeti megosztás után a kitöltők hólabdaszerűen továbboszthatták saját felületükön vagy általuk látogatott online csoportokban. A kérdőív két részből állt. Az első részben szociodemográfiai adatokra, valamint a válaszadó háztartásának havi átlagos jövedelmére, összes kiadására és élelmiszer-kiadásaira kérdezett rá, a második rész pedig a 2022. január és a kérdőív kitöltése közötti időszakban végbement élelmiszer-vásárlási szokások változásait és azok okait feltáró kérdéseket tartalmazott. A kérdőív megszerkesztésekor a szakirodalom által korábban azonosított, illetve a nyilvános adatok elemzéséből következtetett élelmiszerbiztonsági problémák és fenyegetések különös figyelmet kaptak. A nyilvánosan elérhető, valamint a kérdőív által összegyűjtött adatokat megtisztítás után leíró (megozslás, középérték) és matematikai (Spearman-féle rangkorrelációs együttható) statisztikai módszereken keresztül elemeztem. Emellett kvalitatív módszerhez is folyamodtam az információgyűjtésben. Az alultápláltság pontos előfordulásáról ugyanis nem állnak rendelkezésre adatok, ezért felkerestem az Élelmiszerbank igazgatóságát és telefonos interjú keretében kérdeztem őket tapasztalataikról.

A kérdőív 2023. novemberében volt elérhető kitöltésre. A beérkező 321 kitöltésből megtisztítás után a minta végleges nagysága kerekén 300 lett. A kutatás nem reprezentatív, az 1. táblázat mutatja be, hogy a minta szociodemográfiai adatai mennyiben térnek el az országos adatoktól. A legmarkánsabb eltérések az átlagjövedelem, a háztartás legnagyobb jövedelemmel rendelkező személyének legmagasabb iskolai végzettsége, illetve a lakóhely településtípusa terén olyan irányba mutatkoznak meg, amelyből arra

I. táblázat

Főbb szociodemográfiai adatok országos szinten és a felmérés mintájában
(Main sociodemographic data at the national level and in the survey sample)

	Szociodemográfiai jellemző	Országos	Minta eltérése az országos értéktől	Kérdőív kitöltőinek mintája n=300
Nemek aránya a felnőtt lakosság körében (%) (országos adat: 2023. január 1., KSH 22.1.1.3.)	nő	52,5	+7,8	60,3
	férfi	47,5	-7,8	39,7
Korcsoportok aránya a felnőtt lakosság körében (%) (országos adat: 2023. január 1., KSH 22.1.1.3.)	18–24 éves	9,0	-5,3	3,7
	25–54 éves	51,6	+3,4	55,0
	55–64 éves	14,5	-0,5	14,0
	65 év feletti	24,9	+2,4	27,3
Adott településtípuson élők aránya (%) (országos adat: Népszámlálás 2022., 20 év feletti lakosság)	főváros	18,1	+19,9	38,0
	megyeszékhely, megyei jogú város	20,8	-4,8	16,0
	egyéb város	32,0	-10,0	22,0
	község	29,1	-5,1	24,0
Háztartások összetétele (fő) (országos adatok: 2020, KSH 14.1.1.23.)	háztartások átlagos létszáma	2,3	+0,3	2,6
	gyermek/háztartás	0,41	+0,1	0,5
	nyugdíjas/háztartás	0,5	+0,0	0,5
	kereső személy/háztartás	1,09	+0,3	1,4
	nem kereső, nem nyugdíjas felnőtt/háztartás	0,83	-0,6	0,3
A háztartás legnagyobb jövedelemmel rendelkező személyének legmagasabb iskolai végzettség szerinti aránya (%) (országos adat: 2022, KSH 20.1.1.6.)	nincs végzettsége	1,2	-0,9	0,3
	alapfokú	17,7	-16,7	1,0
	középfokú érettségi nélkül	23,2	-18,9	4,3
	középfokú érettségivel	33,2	-12,2	21,0
	felsőfokú	24,7	+48,6	69,3
	tudományos fokozat			4,0
2023. évi egy főre jutó havi nettó átlagjövedelem (forint)		213 257*	+70 233	283 490

Forrás: saját összeállítás a táblázatban jelölt adattáblák felhasználásával

Megjegyzés: *A 2023. évre vonatkozó jövedelmi adatok még nem állnak rendelkezésre. A teljes munkaidőben alkalmazásban állók kedvezmények nélküli nettó havi átlagkeresetének (KSH 20.2.1.52.) és az egy főre jutó nettó jövedelemnek (KSH 14.1.2.4.) alakulását a 2016–2020 közötti időszakban összevetve, átlagosan 1,1 százalékos eltérés tapasztalható, így a nettó átlagkereset alakulásából következtethetünk a jövedelem alakulására. A kereseti adatok 2023. októberig érhetőek el jelenleg. 2019–2022-ben az országos átlagkeresetek havi alakulásában (bázis=előző hónap) mind a négy évben megfigyelhető egy markánsabb emelkedés októbertől novemberre (2019–2022 átlagában +10,4%), majd a növekedés mérséklődése novemberről decemberre (2019–2022 átlagában +2,4%). Ezt a trendet rávetítve a 2023. évi októberi átlagkeresetre megkaptam a 2023. november–decemberi becsült értékeket. Az így kalkulálható 2023. évi átlagkeresetet a 2022. évvel összevetve, 14,0 százalékos emelkedés látható, ezt vetítettem rá a 2022. évi nettó havi átlagjövedelemre (KSH 14.1.2.4.: 187 067 forint/hó/fő), így keletkezett a 2023. évi nettó 213 257 forint/hó/fő átlagjövedelem becsült értéke.

lehet következtetni, hogy a kérdőív alapján kapott élelmiszezbiztonsági helyzetképhez viszonyítva az országos élelmiszezbiztonság valamelyest alacsonyabb szinten van. A tanulmány olvasóját arra kérem, hogy ezt tartsa szem előtt az eredmények értelmezésekor.

EREDMÉNYEK

Rendelkezésre állás

Magyarországon az élelmiszezésben legfontosabb szerepet betöltő gabonafélék a búza, a kukorica és a rizs (KSH 19.1.1.21). A három növény az élelmiszezési célú felhasználásban 74:23:3 arányban oszlik meg 2018–2022. évi átlagon számolva. Ugyanezen időszakban a búzából négyszeresét termelték meg a gazdák a hazai fogyasztásnak, kukoricából pedig az önellátási szint tizenhatszoros volt. – Az önellátási szint mérésének az adott elemzés tárgya szerint különböző megközelítései léteznek. Mivel e tanulmány fókuszában kizárólag az élelmiszezés áll, a hazai megtermelt mennyiség és az élelmiszezési céllal elfogyasztott mennyiség hányadosaként kerül értelmezésre az önellátási arány. – A rizs esetében nem valósul meg az önellátás, hiszen a Magyarország területén uralkodó éghajlat nem kedvez a rizstermesztésnek, ugyanakkor a rizs népszerű köretalapanyag a magyar háztartásokban, így 2018–2022 között átlagosan kevesebb mint egyötödét fedezte a hazai termelés a hazai fogyasztásnak. Mivel a rizsfogyasztás csupán 3 százalékát teszi ki a búza-kukorica-rizsfogyasztási mennyiségnek, elmondható, hogy Magyarország élelmiszer-önellátása a főbb gabonafélék területén megvalósul. Hasonló képet kapunk a húsféléket vizsgálva. A baromfi, sertés, marha 49:45:6 arányban oszlik meg a magyarországi húsfogyasztásban (KSH 19.1.1.53; 19.1.1.47; 19.1.1.48). A baromfihús-önellátási szint 2004 és 2021 között átlagosan 152 százalékos, a sertéshús-önellátás szintje átlagosan 109 százalékos volt, azonban 2018-ban és 2019-ben a ter-

melés alulmúlta a hazai fogyasztást, kilenc, illetve tizenkettő tonnával. A marhahús-önellátási szint átlagosan 101 százalékos volt 2004–2021-ben, vagyis valamivel többet termelt az ország, mint amennyit a lakosság elfogyasztott. Az önellátás tehát a húsfélék esetében is alapvetően megvalósul.

Az önellátás és az élelmiszezbiztonság között kevésbé szoros a kapcsolat olyan időkben, amikor a globális élelmiszerkereskedelem, az élelmiszeralapanyag-előállítás és az élelmiszeripari ellátási láncok zavartalanul tudnak működni, hiszen ilyenkor alacsony – 100 százalék alatti – önellátási szint esetén a külpiacokról fizikai és gazdasági értelemben is zavartalanul pótolható a lakosság élelmiszer-ellátását biztosító mennyiség. Éppen ezért a 2010-es években szakmai vita folyt arról, hogy az önellátásnak ott van-e a helye az élelmiszezbiztonságot meghatározó tényezők között (Clapp, 2014). Abban az esetben, amikor az említett rendszerekben – élelmiszerkereskedelemben, -feldolgozásban stb. – zavar keletkezik, az önellátás kérdése fontossá válik a fizikai hozzáférés és a gazdasági hozzáférés biztosításának érdekében.

Az önellátás mellett az egy főre jutó rendelkezésre álló tápanyagmennyiség vizsgálata is célravezető lehet. A KSH (19.1.1.65.) vonatkozó adatai alapján Magyarországon egy fő számára napi 3000 kilokalória körüli tápanyagot jelentő élelmiszer áll rendelkezésre. A WHO (UN World Health Organization, ENSZ Egészségügyi Világszervezet) és a FAO az utóbbi években ugyan egy konkrét előirányzott napi energiabeviteli érték helyett azt hangsúlyozza, hogy az energiafelhasználással összhangban kell meghatározni a kívánatos bevitelt, a korábbi napi 2550 kilokalóriás FAO-ajánlással (Jankuné Kürthy et al. 2013) összevethetjük a Magyarországon rendelkezésre álló napi 3000 kilokalóriát, alátámasztva, hogy Magyarországon elegendő mennyiségű élelmiszer áll rendelkezésre. Az áttekintett adatok alapján arra következtetnek, hogy

1.) feltételezésem, miszerint az élelmiszerek rendelkezésre állása nem került veszélybe 2021–2023-ban, helytálló.

Fizikai és kulturális hozzáférés

Ahhoz, hogy teljesüljön egy ország lakosságának élelmiszerhez való hozzáférése, egyszerre kell teljesülnie a gazdasági, fizikai és kulturális hozzáférésnek (FAO, 1996). Magyarországon nincsenek olyan vallási, kulturális tilalmak, melyek az egyik nem vagy egy bizonyos csoport képviselőinek tápanyagellátását befolyásolnák. A fizikai hozzáférés alapvetően biztosított Magyarországon, de eltéréseket fel lehet fedezni a különböző településtípusok esetében. Az ezer főre jutó élelmiszerüzletek aránya az 500 fő alatti, vagyis a legkisebb települések körében a legmagasabb (4,36 élelmiszerüzlet/ezer fő; országos átlag: 2,32 élelmiszerüzlet/ezer fő), ugyanakkor verseny hiányában ezekben az élelmiszerüzletekben sokszor nagyon magas árakkal, zavaros nyitvatartással vagy szűk kínálattal találkozhat a vásárló (Szabó et al., 2019). Figyelembe kell venni továbbá az élelmiszerkiskereskedelem koncentrációjának kérdését is. Szenderák és Popp (2022) megállapította, hogy 2015 és 2019 között a kistelepüléseken jellemzően jelen lévő kis (1–4 főt foglalkoztató) élelmiszer- és ital-kiskereskedelmi üzletek száma 7603 üzlet-ről 6624 üzletre, 12,9 százalékkal csökkent. A statisztikai adatok pedig arról tanúskodnak, hogy 2020 és 2022 között az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű vegyes kereskedések száma Magyarországon 37 392-ről 34 777-re csökkent (KSH 2.1.1.2), miközben átlagos alapterületük 126-ról 139 négyzetméterre nőtt (KSH 2.1.1.3), ami szintén a koncentráció növekedésére enged következtetni, illetve arra, hogy a legkisebb településeken működő – általában 1-2 embert foglalkoztató és kisebb alapterületű – üzletek száma csökkent. A nagyobb élelmiszerüzletek, diszkontáruházak, szuper- és hipermarketek rendszerint nagyobb településeken,

megyei, járási központokban létesülnek, így a kistelepüléseken élő különböző okokból kevésbé mobilis háztartások élelmiszerhez való hozzáférése sérülhet az élelmiszerkiskereskedelmi koncentráció hatására. A koncentráció egy másik folyamánya lehet továbbá az árképzési verseny csökkenése a kis településeken, vagyis a magasabb árak. Ez a hatás azonban már a gazdasági hozzáférés dimenzióját érinti.

A tanulmány egyik hipotézise – vagyis, hogy a 2022 előtti időszakhoz képest az élelmiszer-vásárlási szokásaink megváltoztak –, valamint a szakirodalom által megfogalmazott fizikai hozzáférés helyzetére vonatkozó problémák alapján az elvégzett kérdőíves felmérésem a háztartások élelmiszer-beszerezési helyében 2022 óta bekövetkezett változásokat, illetve a csak kisebb élelmiszerüzleteket elérő háztartások tapasztalatait és megküzdési stratégiáját igyekezett megismerni.

A válaszadók többségénél, 74,0 százaléknál nem történt változás 2022 óta a vásárlás helyszínét illetően, 59,0 százalék 2022 előtt is már leggyakrabban szuper- és hipermarketekben vásárolt élelmiszert, és azóta is így tesz, 15,0 százalék kis üzletekben vásárol változatlanul 2022 óta is. A válaszadók 16,3 százaléka számolt be arról a változásról, hogy 2022 előtt legtöbbször kis üzletekben szerezte be az élelmiszert, de újabban legtöbbször diszkontáruházakban, szuper- vagy hipermarketekben vásárol. Tehát szűk két év alatt 16,3 százalékos fogyasztói oldali koncentrációt láthatunk, melynek elsődleges oka a kis és a nagy üzletek eltérő árfekvése, ugyanis a kis üzletekről nagy üzletekre áttérő válaszadók 81,6 százaléka jelezte, hogy az élelmiszer-vásárlási szokásaiban végbement változások oka az élelmiszerárak növekedése, míg ez az arány a teljes mintán belül 71,7 százalékot tesz ki. Emellett pedig ugyan a felsőfokú végzettség és a fővárosi lakóhely jellemzőbb erre a csoportra, mint az összes válaszadó csoportjára, de a háztartásra jutó keresőte-

vékenységet folytató személyek száma 17,4 százalékkal alacsonyabb, a háztartásra jutó nyugdíjasok száma 48,9 százalékkal magasabb, illetve az egy főre jutó átlagjövedelem 6,9 százalékkal alacsonyabb ezen válaszadók körében, mint a teljes mintában. Tehát a kis élelmiszerüzletekről szupermarketekre áttérő válaszadók csoportja a teljes mintához viszonyítva érzékenyebbnek minősül, és a nyugdíjasok nagyobb aránya jellemzi legmarkánsabban ezeket a háztartásokat.

A válaszadók 6,3 százaléka számolt be arról, hogy lakóhelye közelében csupán kisebb üzletek vannak, melyek árait alig vagy egyáltalán nem tudja magának megengedni. A kitöltői kör nem igazolta vissza a szakirodalom állítását, miszerint ez a jelenség a legkisebb falvakat jellemezné leginkább. Ugyanis az ezt a problémát megjelölő válaszadók fele a fővárosban tapasztalja ezt a körülményt, és csak 31,6 százaléka községben, igaz, a fővárosi kitöltők aránya az országos megoszláshoz képest felülreprezentált a kérdőív válaszadói között (1. táblázat). Továbbá az összes községben élő válaszadónak csupán 8,3 százaléka nevezte meg ezt a nehézséget. A kis, drága üzletek problémáját jelölő kitöltők 15,8 százaléka tartotta egyidejűleg igaznak azt az állítást, hogy lakóhelyétől távol, kedvezőbb áron vásárol élelmiszert, míg 84,2 százaléka nem. A kérdőíves felmérés alapján ez utóbbi csoport – vagyis azok, akik lakóhelyének közelében csak kisebb élelmiszerüzletek vannak, melyek árait alig vagy egyáltalán nem engedhetik meg maguknak, ugyanakkor nincsen lehetőségük lakóhelyüktől távol, kedvezőbb áron vásárolni – a leginkább veszélyeztetett az élelmiszerbiztonság fizikai-gazdasági hozzáférés dimenziójának értelmében.

Gazdasági hozzáférés

Amennyiben a vizsgált csoport – egyén, háztartás, egy ország lakossága stb. – számára megfelelő mennyiségű élelmiszer áll

rendelkezésre, nincsen kulturális akadály és a fizikai hozzáférés kiépített elosztórendszereken keresztül biztosított, a következő vizsgálandó kérdés a gazdasági hozzáférés megvalósulása, vagyis, hogy a vizsgált csoport megengedheti-e magának a fizikailag elérhető élelmiszer megvásárlását. A gazdasági hozzáférés az élelmiszerbiztonság elsőszámú gyenge pontja világszerte. Az élelmiszerrel foglalkozó világszervezetek (IFPRI, 2022; FAO, 2023), valamint számos tanulmány (Akter és Basher, 2014; Ceballos et al., 2020, Éliás és Jámbor, 2021) jut évről évre erre a következtetésre. A gazdasági hozzáférés vizsgálatának bevett mutatója az élelmiszer-kiadások összes kiadáson belüli aránya (*Food Expenditure Share, FES*, továbbiakban: élelmiszer-kiadási arány). Az eredmények értelmezésekor nem csupán az adatok gyűjtésének időpontjában fennálló arányt kell figyelembe venni, hanem olyan életszerű scenáriókkal is számolni kell, amelyek a bevételi vagy a kiadási oldalon negatív változást okozhatnak, például betegség vagy egyéb okból a háztartás egyik kereső tagjának keresőképtelenné válása, váratlan felmerülő költségek – betegség, meghibásodás stb. esetén – vagy a hirtelen élelmiszerár-emelkedés. Egy háztartás bevételeinek minél nagyobb arányát költi élelmiszerre, annál inkább előfordulhat, hogy ilyen váratlan események hatására az élelmiszerre szánható összeg lecsökken, ami már az elfogyasztott élelmiszer minőségét és akár mennyiségét is érintheti. Ezekkel a tényezőkkel számolva alkotta meg Smith és Subandoro (2007) értelmezési kategóriáit, mely mára a leginkább széles körben elfogadott következtetési kiindulóponttá vált, alkalmazza számos kutató mellett a Világélelmiszerbiztonsági Program, a FAO, az IFPRI stb. Smith és Subandoro (2007) értelmezési kategóriái a következők: ha az élelmiszer-kiadási arány 75 százaléknál magasabb, akkor az élelmiszerbiztonság sérülésének kockázata nagyon magas, 65 és 75 százalék között a kockázat magas, 50 és 65 százalék

között a kockázat közepes, 50 százalék alatt alacsony. Smith és Subandoro (2007) módszere mellett érdemes kitérni az alapvető kiadások (élelmiszer, lakhatás, háztartási energia, közlekedés) teljes kiadáson belüli arányára is, hiszen az élelmiszerár-emelkedéshez való alkalmazkodásban az alapvető kiadások arányának szerepe van.

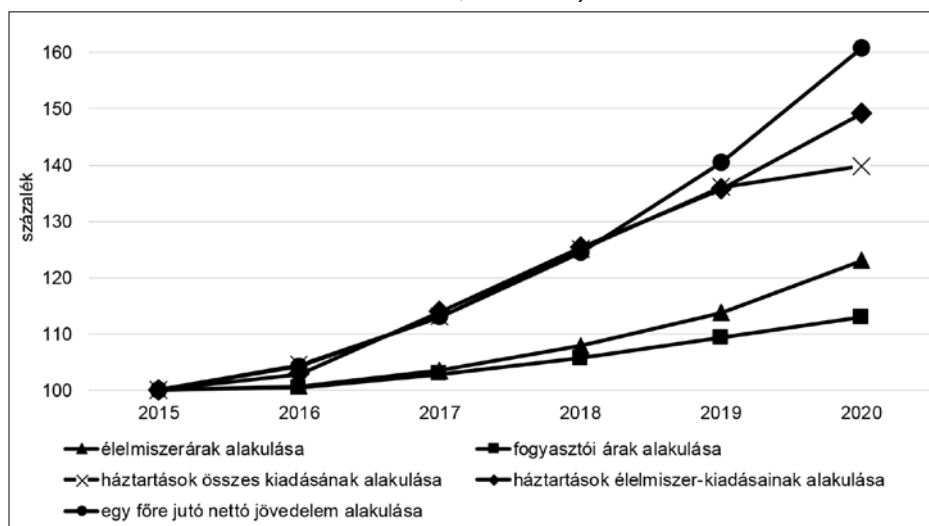
Ebben az értelmezési keretben a KSH által közölt háztartásban élő gyermekek száma, aktivitás (aktív, vagyis foglalkoztatott vagy munkanélküli/munkakereső, nyugdíjas, többi inaktív, azaz nem nyugdíjas, nem foglalkoztatott és nem munkakereső tanulók, háztartásbeliek, idénymunkások), lakóhely típusa, régió, a háztartás legnagyobb keresetével rendelkező személyének kora, legmagasabb iskolai végzettsége, valamint jövedelmi ötödök és tizedek szerinti kiadási adatok (KSH 14.1.1.: 26; 31; 36; 41; 14.1.2.10) alapján kijelenthető, hogy 2015 és 2020 között a magyar háztartások esetében az élelmezésbiztonság sérülésének kockázata alacsony volt. A háztartások összes

kiadásain belül átlagosan 24,7 százalékot tettek ki az élelmiszer-kiadások, vagyis kisebb hányadot, mint amelyről Jankuné Kürthy et al. (2013) 2002–2009-re vonatkozóan beszámolt (25,6 százalék).

Az országos átlagot referenciaértéknek véve beazonosíthatunk relatív sérülékenyebb csoportokat. Jelentősebb eltérést ($\geq 30\%$) mutatnak az országos 2015 és 2020 közötti átlagos élelmiszer-kiadási hányadtól az első jövedelmi ötödbe tartozó aktív (30,1 százalék) és inaktív (kivéve nyugdíjasok, 33,4 százalék), valamint az 1–3. jövedelmi ötödbe tartozó nyugdíjas (32,7; 31,9; 30,9 százalék) háztartások, továbbá azok a háztartások, melyekben a legnagyobb jövedelemmel rendelkező személy legmagasabb végzettsége alapfokú, vagy egyáltalán nem rendelkezik végzettséggel (32,6 százalék).

Az alapvető kiadások (élelmiszer, lakhatás, háztartási energia, közlekedés) aránya 2015–2020 között átlagosan 56,0 százalék volt, az 1. és 2. jövedelmi tizedbe tartozók esetében 63,6 és 62,2 százalék, míg a 9. és

I. ábra
Élelmiszer- és fogyasztói árak, az összes kiadás és élelmiszer-kiadások, valamint a nettó jövedelem alakulása 2015–2020 között, bázisév = 2015 (százalék)
(Trends in food and consumer prices, total expenditure and food expenditure and net income 2015–2020, 2015=100%)

10. jövedelmi tizedbe tartozóknál 54,1 és 50,3 százalék. Ugyanakkor minden jövedelmi tizedben csökkent az alapvető kiadások aránya 2015 és 2020 között. Ezzel szemben az országos szintű élelmiszer-kiadási arány 2015-ben 24,5, 2020-ban pedig 26,1 százalék volt, tehát növekedés látható, amelyből akár a gazdasági hozzáférés romlására is lehetne következtetni. Az élelmiszerárak, a fogyasztói árak és a jövedelmek alakulását megvizsgálva azonban mégis pozitív kép rajzolódik ki (1. ábra).

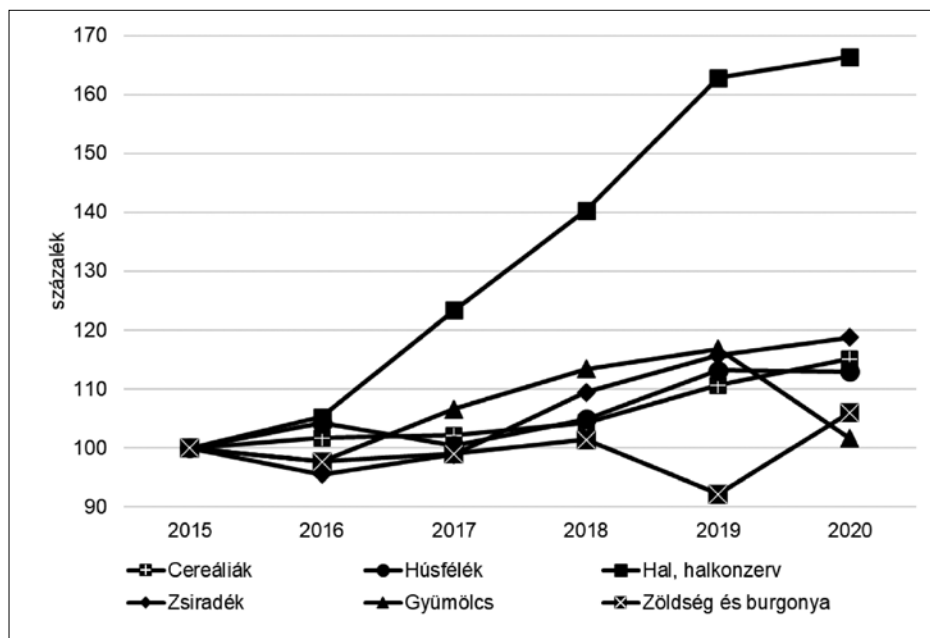
Az élelmiszerek ára (KSH 1.1.1.2.) 2015–2020 között 23,0, a fogyasztói árak (összes termékcsoport) 12,8, az élelmiszer-kiadások (KSH 14.1.1.26.) 49,1, az összes kiadás pedig 39,8 százalékkal nőtt. Mindezt ugyanebben az időszakban az egy főre jutó éves nettó átlagjövedelem (KSH 14.1.2.4.) 60,7 százalékos – vagyis az élelmiszerár-növekedést több mint kétszeresen

meghaladó mértékű – emelkedése kísérte. Tehát a háztartások több és/vagy drágább élelmiszertermék vásárlását engedhették meg maguknak ebben az időszakban. Ezt alátámasztják a fogyasztási adatok is (KSH 14.1.1.27.), melyek szerint 2015 és 2020 között minden élelmiszer-főcsoportban nőtt az elfogyasztott éves egy főre jutó mennyiség, igaz, ez a növekedés nagyon eltérő volt az élelmiszer-kategóriák között. 2015-ről 2020-ra a cereáliák fogyasztása 15,1, a húsféléké 12,9, a hal és halkonzervé 66,4, a zsiradékoké 18,8, a gyümölcsöké 1,6, a zöldség és burgonyáé 6,0 százalékkal emelkedett (2. ábra).

Az élelmiszer-kiadások növekedéséhez kisebb mértékben hozzájárulhatott az agrárgazdaságok számának 2010–2020 közötti 33 százalékos csökkenése is (351 ezerről 234 ezer gazdaságra). Vagyis azon háztartások számának csökkenése, melyek saját

2. ábra

Élelmiszer-fogyasztás alakulása élelmiszer-főcsoport szerint 2015–2020 között,
bázisév= 2015 (százalék)
(Trends in food consumption by food category 2015-2020, 2015=100%)

termésből, nem pedig az élelmiszerpiacról szereznek be bizonyos típusú élelmiszer-alapanyagokat (KSH Agrárcenzus 2020).

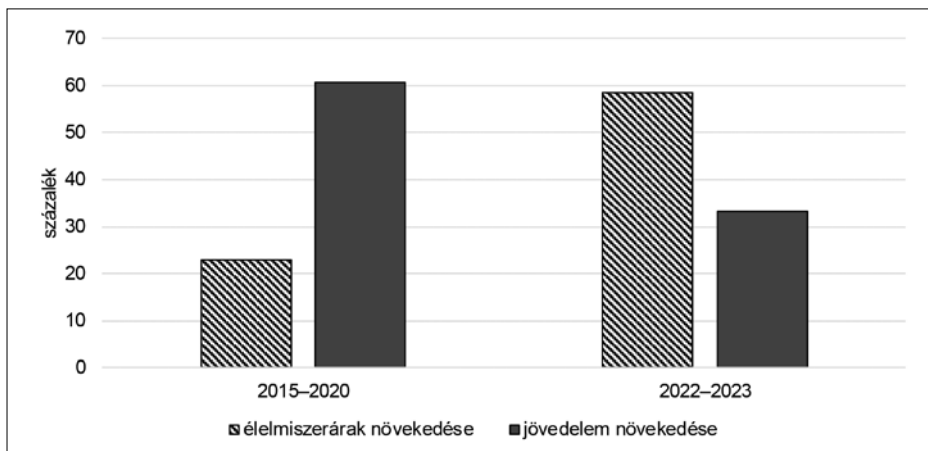
Az élelmiszer-kiadási arányt, az élelmiszerárakat, a jövedelmeket és fogyasztott élelmiszer-mennyiséget összevetve tehát elmondható, hogy 2015 és 2020 között Magyarországon az élelmiszerekhez való gazdasági hozzáférés alapvetően erősödött. Ugyan kiemelhetők csoportok, melyeket az országos átlaghoz viszonyítva alacsonyabb stabilitású gazdasági hozzáférés jellemez, a jövedelmek, az élelmiszer-kiadások és -fogyasztás pozitív irányú alakulása náluk is megfigyelhető 2015 és 2020 között.

Ezt az időszakot azonban drasztikus áremelkedés követte. A fogyasztói árak (KSH 1.1.1.2.) 2021–2023 között összesen 41,5 százalékkal, az élelmiszerárak 65,1 százalékkal növekedtek. Az áremelkedés jelentősebb része azonban két év alatt, 2022–2023-ban történt, 34,7 százalékkal emelkedtek a fogyasztói és 58,6 százalékkal az élelmiszerárak ebben az időszakban. Az egy főre jutó éves nettó átlagjövedelem (2021–2022: KSH 14.1.2.4.; 2023: 1. táblázat alatti megjegyzésben bemutatott módszertan alapján számolva) 2021–2023-

ban 44,8, 2022–2023-ban 33,2 százalékkal emelkedett. A 3. ábra hivatott bemutatni a negatív fordulatot a gazdasági hozzáférést meghatározó élelmiszerárak és jövedelmek alakulásának mintázatában, amely a 2015–2020 és a 2022–2023 közötti időszakok összevetésében megmutatkozik.

A vizsgált időszakra vonatkozóan még nem elérhetőek az élelmiszer-kiadási és fogyasztási adatok. A kérdőíves felmérésben a kitöltők megadták havi átlagos teljes kiadásuk összegét, illetve élelmiszer-kiadásaik összegét. A kérdőív KSH-módszertannal összhangban lévő instrukciókat tartalmazott arra vonatkozóan, hogy mely kiadásaikat számítsák a teljes és mely kiadásaikat az élelmiszer-kiadásokhoz, azonban ennek betartása anonim kitöltés mellett nem volt ellenőrizhető, így nem célszerű a kapott eredményt (39%) a 2020. évi KSH-adatok alapján kalkulált aránnyal (26%) összevetve statisztikai következtetéseket levonni, helyette önmagában érdemes vizsgálni a kérdőív eredményeit. A válaszadók körében átlagosan 39 százalék volt az élelmiszer-kiadási arány. Ezt meghaladó élelmiszer-kiadási ráta jellemzi a 65 év feletti, a városban, de nem fővárosban lakó válaszadók, a kétgyermekes

3. ábra
Élelmiszerár- és jövedelemnövekedés 2015–2020 és 2022–2023 időszakokban (százalék)
(Food price and income growth in 2015–2020, 2022–2023, %)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás és összeállítás

2. táblázat

A válaszadók egy főre jutó átlagos havi jövedelmének megoszlása és élelmiszer-kiadási hányaduk szociodemográfiai jellemzők szerint, n=300
(Distribution of respondents' per capita income and food expenditure share according to sociodemographic characteristics, n=300)

Szocio-demográfiai kategória	Szociodemográfiai jellemző	Egy főre jutó nettó havi jövedelem megoszlása a szociodemográfiai kategórián belül (%)	Élelmiszer-kiadások aránya az összes kiadásban belül (%)
Nem	nő	48	40
	férfi	52	38
Kor	18–24 éves	23	37
	25–54 éves	27	38
	55–64 éves	27	38
	65 év feletti	22	43
Lakóhely településtípusa	főváros	28	39
	megyeszékhely, megyei jogú város	24	42
	egyéb város	23	41
	község	25	37
Háztartások összetétele	gyermek nélküli, legalább egy kereső személlyel rendelkező háztartások	31	38
	egygyermekes háztartások	18	39
	kétgyermekes háztartások	16	44
	három- vagy többgyermekes háztartások	13	37
	csak nyugdíjasokból álló háztartások	22	40
A háztartás legnagyobb jövedelemmel rendelkező személyének legmagasabb iskolai végzettsége	nincs végzettsége	13	57
	alapfokú	13	61
	középfokú, érettségi nélkül	13	41
	középfokú, érettségivel	16	37
	felsőokú	22	39
	tudományos fokozat	23	40

Forrás: saját összeállítás

és érettségi nélküli középfokú legmagasabb végzettségű referenciaszeméllyel rendelkező háztartások csoportjait. A magas élelmiszer-kiadási aránnyal rendelkező háztartásokra általában jellemző, hogy az egy főre jutó jövedelmük szociodemográfiai kategóriájukon belüli aránya alacsony, ugyanakkor nincsen kifejezetten szoros kapcsolat a két változó között (2. táblázat). A különböző

szociodemográfiai csoportok egy főre jutó átlagos havi jövedelme és élelmiszer-kiadási aránya között a Spearman-féle rangkorrelációs együttható ($-0,483$) alapján közepes erősségű, negatív kapcsolat áll fenn, tehát megfigyelhető, hogy minél magasabb a jövedelem, annál kisebb az élelmiszer-kiadási arány, de ez nem jellemző a minta egészére.

Ahogy már a 2015–2020 közötti időszakban is a gazdasági hozzáférés szempontjából veszélyeztetett csoportnak minősült azon háztartások köre, amelyben a legnagyobb jövedelemmel rendelkező személynek nem volt végzettsége, vagy legmagasabb végzettsége alapfokú volt, látható, hogy a kérdőív kitöltői között 2023-ban ebben a két csoportban kiugróan a legmagasabb az élelmiszerre költött összegek aránya, sőt, a két csoport esetében a Smith és Subandoro- (2007) féle 50 százalékos küszöbértéket is átlépi, tehát a felmérés alapján nem csupán az országos átlaghoz viszonyítva veszélyeztetett az élelmészbiztonsága ezeknek a háztartásoknak, hanem nemzetközi mércével mérve is. – Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a végzettség nélküli és alapfokú legmagasabb végzettséggel rendelkező válaszadók száma alacsony volt a felmérésben, ezért egy kifejezetten ezeket a csoportokat célzó felmérésre lenne szükség a csoportokat nagyobb pontossággal reprezentáló következtetés levonásához.

Az alultápláltság teljes lakosság körében való előfordulására vonatkozóan nincsenek pontos adatok. Az Élelmiszerbank (2023) arról számolt be, hogy 2023 első felében 248 ezer rászorulónak segítette az élelmiszerhez való hozzájutását Magyarországon. Ahogy a bevezetésben bemutattam, a nemzetközi szervezetek szerint az alultápláltság magyarországi előfordulása 2,5 százalék vagy alacsonyabb. Tehát nagyságrendileg azonos lélekszámot becsülnek, mint amekkoráról az Élelmiszerbank beszámol. Ez arra enged következtetni, hogy az Élelmiszerbank széles lefedettségben áll kapcsolatban az élelmészési problémákkal küzdő háztartásokkal. Ez alapján úgy ítélem meg, hogy tapasztalataik relevánsak lehetnek az alultápláltsági kép pontosításában. Az Élelmiszerbank vezetőségét telefonon megkeresve azt az információt kaptam, hogy a velük együttműködő, élelmiszer-kiosztást végző karitatív szervezetek szerte az országban, de nem teljes lefedettséggel vannak

jelen. Tehát országos szinten a rászorulók lélekszáma az Élelmiszerbank által közölt 248 ezernél nagyobb, de pontos értékre következtetni nem lehet belőle. Emellett pedig a 248 ezer fő sem ennyi alultáplált személyt jelent, hiszen az Élelmiszerbank és partnerszervezetei juttatnak élelmiszert olyan családoknak is, akiknél nem áll fenn alultápláltság, hozzájutnak az energiaszükségletüknek megfelelő mennyiségű élelmiszerhez, számukra azonban a minőségi étrendhez szükséges bizonyos élelmiszercsoportokhoz való hozzájutás (ld. alább: minőségi éhezés fogalma) vagy más alapszükséglet kielégítése jelent problémát. Az Élelmiszerbank 2023. januári hatásméréséből az derült ki, hogy 418 partnerszervezetük 43,3 százaléka tapasztalja az előfordulását annak, hogy a segített rászorulók körében élelmiszerhiány miatt valaki rosszul lesz, 8,9 százalék ezt jellemzőnek, 34,4 százalék előfordulónak, de nem jellemzőnek látja. Az élelmiszerhiány miatti lefogyás jelenségét a szervezetek 16,3 százaléka tartja jellemzőnek a segítették körében, 36,8 százalék pedig találkozik ezzel a jelenséggel, de nem tartja jellemzőnek. – Az értékek tehát a válaszadó szervezeteket, nem pedig az alultápláltak arányát takarják. – Szintén ebben a felmérésben az élelmiszerosztó karitatív szervezetek 83 százaléka jelezte, hogy az utóbbi időben nőtt a kereslet az élelmiszer-adományokra.

A kérdőíves felmérésben a válaszadók 3,3 százaléka jelezte, hogy nem engedheti meg magának, hogy elegendő élelmiszert vásároljon, vagyis ki vannak téve az alultápláltság veszélyének. Ezen válaszadók átlagjövedelme az összes válaszadó átlagjövedelménél 51 százalékkal, a 2023. évre becsült országos átlagjövedelemnél pedig 35 százalékkal alacsonyabb. A felmérés teljes mintájához hasonlítva, körükben nagyobb a nők (+9,7%), a 65 év feletti (+12,7%), a középfokú legmagasabb végzettséggel rendelkezők (+44,7%) aránya, és átlagosan nagyobb létszámú háztartásokban

élnék több gyerekkel, mint a minta átlaga. Ezzel egy időben kisebb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (–39,9%) és az 55–64 évesek (–14,0%) aránya. A lakóhelyük településtípusában nem fedezhető fel jelentős eltérés az összes kitöltőhöz viszonyítva.

A kérdőíves felmérésben a kitöltők élelmiszer-vásárlási szokásaikban 2022. január és a kérdőív kitöltése közötti időszakban végrehajtott változtatások okaira vonatkozó kérdésekre is felelhettek. A válaszadók 71,7 százaléka jelölte meg az élelmiszerárak növekedését, mint változtatásra kényszerítő körülményt, 28,3 százalék egyedüli okként nevezte meg az áremelkedést, 30,3 százalékuk egészségügyi, életmódbeli vagy ízlésbeli változást is megjelölt, 14,6 százalékuk pedig a drágulás mellett a háztartás jövedelmi helyzetében bekövetkezett változást is megnevezte. Az áremelkedést – önmagában vagy más tényezőkkel együtt – okként megjelölő válaszadók egy főre jutó átlagjövedelme 6,8 százalékkal alacsonyabb, a nők aránya pedig 6,2 százalékkal magasabb, mint az összes válaszadó körében, minden egyéb szociodemográfiai mutató esetében minimális – 2,5 százalékon belüli – eltérés mutatkozik a teljes mintához képest. Tehát az élelmiszerek drágulása miatti változtatás életkorra, végzettségre, háztartások összetételére tekintet nélkül a kitöltők széles körében megélt tapasztalat.

Felhasználás – éttrend

Az élelmezésbiztonsági elemzések esetében felhasználás alatt értjük a vizsgált csoport élelmiszer-biztonsági helyzetét, megbízható ivóvízhez való hozzájutását, az elfogyasztott élelmiszer tápanyag-összetételét, illetve -hasznosulását, és az élelmiszer-pazarlás mértékét. Tehát itt már alapvetően az élelmiszert és az élelmiszer-fogyasztást minőségi értelemben vizsgáljuk.

Az Európai Unió szigorú élelmiszer-biztonsági előírásait uniós szinten az Európai Élelmiszer-biztonsági Hatóság (EFSA),

Magyarországon pedig a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (Nébih) tartatja be. A szabályozások és így a hivatalok munkája kiterjed a teljes élelmiszer-termelői lánc monitorozására, az egészségügyi vagy környezetkárosító kockázatot jelentő agrártermelési inputanyagok korlátozására, illetve a használatuk ellenőrzésére, a boltok polcain megjelenő élelmiszertermékek összetételének vizsgálatára, illetve azzal kapcsolatban a vásárlók teljes körű tájékoztatásának ellenőrzésére – például allergének feltüntetése a csomagoláson. A Nébih összefoglalója alapján évente átlagosan 78 ételmérgezési eset bejelentése történt meg 2008 és 2019 között, melyek átlagosan évi 2163 ember megbetegedését jelentették (Nébih, 2019). Az EFSA (2022) felmérése alapján a magyarok bíznak a Nébih munkájában, ezért bizalommal fordulnak az élelmiszerekhez. A biztonságos ivóvízhez való hozzáférés Magyarországon 11 megyében és a fővárosban 99–100 százalékos, egy megyében 96–98, hat megyében 90–95, és egy megyében 83–89 százalékos (Bufa-Dórr et al., 2021).

Az Eurostat adatai alapján 2021-ben Magyarország egy főre jutó éves háztartási élelmiszer-hulladék mennyisége 65 kilogramm volt, 4 kilogrammal az uniós átlag alatt (Eurostat, 2021). Ez a mennyiség a teljes élelmiszer-hulladékra vonatkozik, tehát az elkerülhetetlenül keletkező hulladék – az élelmiszerek emberi fogyasztásra nem alkalmas részei, mint például gyümölcs-, zöldséghéj – is beleértendő. Az elkerülhető hulladék, vagyis az elpazarolt élelmiszer mennyisége a Nébih (2022) felmérése szerint 2016 és 2021 között 33,14 kilogrammról 25,19 kilogrammra, 24 százalékkal csökkent. A legnagyobb mennyiségben ételmaradékokat (10,7 kg/fő/év), friss zöldségeket és gyümölcsöket (4,5 kg/fő/év), illetve pékárut (3,4 kg/fő/év) pazarolunk el Magyarországon. A jelentős ütemű csökkenés bizakodásra ad okot. A kérdőíves felmérés eredménye összhang-

ban áll a Nébih által bemutatott országos szintű tendenciával, ugyanis a válaszadók 54 százaléka arról nyilatkozott, hogy háztartása kevesebb élelmiszert pazarol el, mint 2022. január előtt, és csupán egyetlen válasz érkezett ennek az ellenkezőjéről.

A magyar lakosság tápanyagbevitelével kapcsolatban a legfontosabb forrásunk az OTÁP. A legfrissebb OTÁP-adataink 2019-ből származnak. Ekkor a gyűjtött információ alapján az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet (OGYÉI) arra a megállapításra jutott, hogy a túlsúly és elhízás nagy arányban érinti mind a két nemet a gyermekeket is beleértve. Az élelmi rostok – vagyis a teljes kiőrlésű gabonafélék, zöldségek, gyümölcsök, száraz hüvelyesek, diófélék, olajosmagvak – bevitelére nem éri el a WHO és az EFSA ajánlásait. A tej és tejtermékek fogyasztása a felnőtt nők körében napi 240, a felnőtt férfiak körében 230 gramm körül mozog, tehát nem éri el az Okostányér és a nemzetközi ajánlások szerinti fél liter tejnek megfelelő mennyiséget, és a sajtok kivételével csökkenő tendencia látható. A felnőtt lakosság zsírbevitelére meghaladja a WHO 2018-as ajánlását (kevesebb mint 30 százaléka a napi energiabevitelnek) minden korcsoport és mindkét nem körében. Az olajos magvak, diófélék, halak fogyasztása alacsony, az EPA + DHA többszörösen telítetlen zsírsavak bevitelére a férfiak körében napi 150 mg, a nők körében 160 mg ellentétben az EFSA 250 mg-os ajánlásával. Különböző korcsoportoknál elégtelen a bevitel C-vitaminból, B2-vitaminból és A-vitaminból, továbbá egyik korcsoport esetében sem éri el a referenciaértéket a D-vitamin, a folsav, a biotin, a pantoténsav és a B12-vitamin fogyasztása (OGYÉI, 2019).

Az elérhető hazai adatok tehát összhangban vannak a GFSI és FAO korábban bemutatott megállapításaival, melyek szerint a táplálkozáshoz köthető elsődleges egészségügyi kockázat Magyarországon nem az alultápláltságból, hanem a minőségi éhe-

zésből, vagyis a nem megfelelő makro- és mikrotápanyag-arányokból ered. A túlságosan magas zsírbevitel hiányos élelmirost- és vitaminbevitellel párosulva megnöveli az elhízás és a különböző krónikus betegségek kockázatát. A minőségi éhezés okozati vizsgálata visszavezet minket a gazdasági hozzáféréshez, pontosabban a minőségi élelmiszerhez való gazdasági hozzáférés kérdéséhez. Jankuné Kürthy et al. (2013) ugyanis már a 2002–2011 közötti magyarországi élelmezésbiztonságot elemezve is – az általános globális képpel összhangban – összefüggést állapított meg a minőségi éhezés és a jövedelmi helyzet között.

Gazdasági hozzáférés minőségi étrendhez

A jelenleg elérhető fogyasztási adatok alapján a 2015–2020 közötti időszak áttekintésére nyílik lehetőség. Feltételezhetjük, hogy a magyarországi 2015 és 2020 közötti folyamatok összhangban állnak a 2011 előtti magyarországi adatokkal, valamint a globális tendenciával, vagyis erős összefüggés mutatkozik a minőségi táplálkozás és a jövedelmi helyzet között. E feltételezés vizsgálatára a KSH által közölt jövedelmi tizedek szerinti egy főre jutó nettó jövedelemre (KSH 14.8.1.5.) és élelmiszer-fogyasztásra (KSH 14.1.1.27.) vonatkozó 2015–2020-as időszak adatai közötti kapcsolat elemzése útján kerül sor. A 2015–2020 közötti jövedelmi tizedekhez tartozó egy főre eső havi nettó átlagjövedelmek és az élelmiszerfőcsoportok egy főre eső fogyasztása közötti kapcsolat tisztázására a Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót alkalmaztam.

A 3. táblázatban bemutatott eredmények szerint nagyon erős statisztikai kapcsolat áll fenn a jövedelmi szint és a fogyasztás között bizonyos élelmiszerek esetében. Minél magasabb egy személy jövedelme, annál többet fogyaszt gyümölcsből, halból, zöldségből és burgonyából, valamint húsból. A gabonafélékből és zsiradékokból összességében többet esznek a jobb anyagi

3. táblázat

A jövedelmi tizedekhez tartozó egy főre eső havi nettó átlagjövedelmek és az ételmisszer-főcsoportok egy főre eső fogyasztása közötti kapcsolat, 2015–2020
(Relationship between average monthly net per capita income by income decile and per capita consumption of major food groups, 2015–2020)

Ételmisszer-főcsoport	Spearman-féle rangkorrelációs együttható	Kapcsolat magyarázata
Gyümölcsök	$r_s=0,988$	nagyon erős kapcsolat
Hal, halkonzerv	$r_s=0,976$	
Zöldségek és burgonya	$r_s=0,964$	
Húsfélék	$r_s=0,915$	
Gabonafélék	$r_s=0,673$	közepesen erős kapcsolat
Zsiradékok	$r_s=0,600$	
Cukor	$r_s=0,406$	gyenge kapcsolat

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás és összeállítás

Módszertani megjegyzés: Spearman-féle rangkorreláció Schober et al., 2018 alapján

helyzetben élők, de ezeket az ételmisszereket az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők is nagy mennyiségben fogyasztják. A cukorfogyasztás esetében a leggyengébb az összefüggés, de bizonyos fokig igaz, hogy a magasabb jövedelmi szinttel rendelkezők több cukrot fogyasztanak.

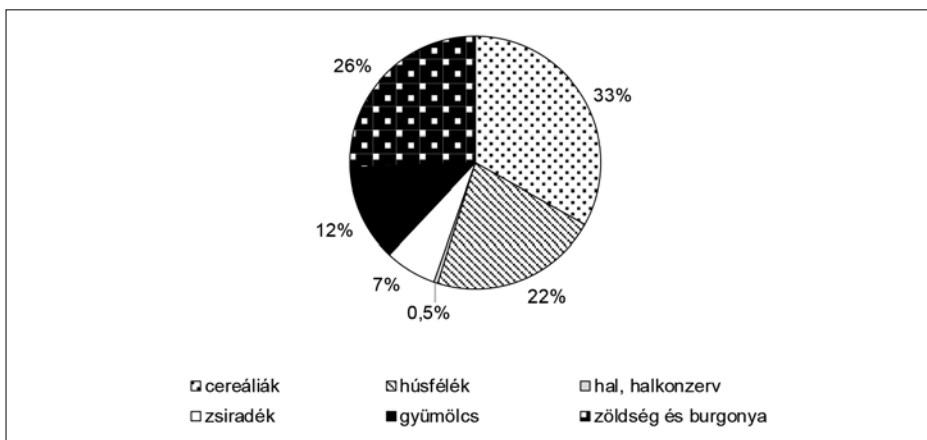
Termékszinten vizsgálva a nettó jövedelemmel való pozitív irányú kapcsolat a vaj, vajkrém; a gyümölcslevek, borok, szénsavas üdítők; a sárgadinnye; az egyéb gyümölcs és a halkonzerv fogyasztásának esetében a legerősebb, tehát ezeket a termékeket a magasabb jövedelemmel rendelkezők fogyasztják nagyobb mennyiségben. Közepesen erős, negatív kapcsolat áll fenn a jövedelem és az állatizsiradék-fogyasztás és erős, negatív kapcsolat a jövedelem és a kenyérfogyasztás között, vagyis nagyobb mennyiségben fogyasztanak kenyeret a rosszabb anyagi körülmények között élők, valamint az állati zsiradékok nagyobb mennyiségű fogyasztása is alapvetően rájuk jellemző.

A tápanyagok nyelvén kifejezve – a feltetelezésemmel megfelelően – összefüggés mutatkozik az ajánlások szerinti minőségi étrend (OGYÉI, 2019) és a jövedelmi helyzet között. A mikrotápanyagokban, élelmi rostokban gazdag gyümölcsből, zöldségből és a többszörösen telítetlen zsírsavakban

gazdag halból a magasabb jövedelemmel rendelkezők többet fogyasztanak, míg az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők étrendjén belül nagyobb arányt tesznek ki a makrotápanyagokat biztosító, de mikrotápanyagokban szegényebb gabonafélék és állati zsiradékok. A zöldség és gyümölcs együttes ajánlott minimum 400 gramm napi fogyasztását csak a két legfelső jövedelmi tizedbe tartozók érik el, az 1–3. jövedelmi tizedbe tartozók napi 300 gramm zöldség-gyümölcsöt sem esznek, pedig a KSH (14.1.1.27.) összeállításában még a burgonyafogyasztás mennyisége is része a zöldségfogyasztásnak. A két szélső jövedelmi tized étrendjének ételmisszer-főcsoportok szerinti megoszlása a 4. és az 5. ábrán látható.

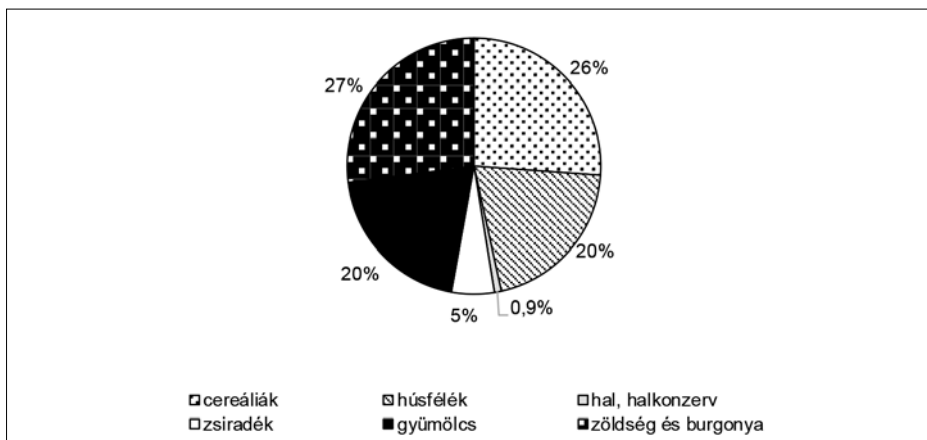
A minőségi étrendhez való gazdasági hozzáférés tehát feltehetően nem teljesült Magyarországon teljeskörűen a 2015–2020 közötti időszakban. Hiszen a tényből, hogy a magasabb jövedelmű háztartások jobb minőségű étrendet folytatnak, következtethetünk arra, hogy az alacsonyabb jövedelmű háztartások elsősorban alacsony jövedelmük miatt követnek kevésbé minőségi étrendet. – Természetesen a jövedelmi szint számos egyéb tényezővel is összefüggésben állhat, például lakóhely, végzettség, melyek szintén hathatnak az ételmisszer-

4. ábra
Az első jövedelmi tizedbe tartozók átlagos élelmiszer-fogyasztása, 2015–2020 (százalék)
(Average food consumption of the first income decile, 2015–2020, %)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás és összeállítás

5. ábra
A tizedik jövedelmi tizedbe tartozók átlagos élelmiszer-fogyasztása, 2015–2020 (százalék)
(Average food consumption of the tenth income decile, 2015–2020, %)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás és összeállítás

választásra, tehát itt nyilvánvalóan egy sokrétű összefüggésrendszerrel van szó, melynek csupán egyik, de feltehetően a legjelentősebb eleme a jövedelem. – Felmerül tehát a kérdés, hogy 2022 eleje óta az élelmiszerárak jövedelmet meghaladó emelkedése mellett hogyan alakult a magyar háztartások étrendje.

A kérdőíves felmérés eredményei szerint a kitöltők 34 százaléka igaznak tartotta

magára nézve azt a megállapítást, hogy jelenleg a 2022. január előtti időszakhoz képest kisebb mennyiségben engedheti meg magának az egészségtudatos étrendhez kapcsolódó élelmiszereket, 32 százalékuk nem engedheti meg magának, az általa legjobb minőségűnek tartott élelmiszereket vásárolja, 18 százalékuk pedig azt tapasztalja, hogy nem engedheti meg magának az általa egészségesnek tartott

étrend követését, szemben a 2022 előtti időszakokkal. Az ételallergiához szükséges speciális élelmiszerek beszerzésére vonatkozóan a válaszadók 14 százaléka azt válaszolta, hogy továbbra sem okoz anyagi

értelemben gondot a háztartása számára, 9 százaléknak viszont újabban igen. A válaszadók 27 százaléka lemondott bizonyos kedvenc élelmiszer márkáiról 2022–2023-ban.

4. táblázat

2022. január óta az élelmiszer-vásárlási szokásokban végbement leggyakoribb (10 százalék feletti előfordulás) változások, a változások okai és a válaszadói csoportok jövedelmi és élelmiszer-kiadási jellemzői, n=300

(Most prevalent (over 10 percent occurrence) reported changes in food consumption patterns since January 2022, reasons for changes, income and food expenditure characteristics of respondent groups, n=300)

Válások 2022. január óta...	Választ megjelölők száma	Választ megjelölők aránya a teljes mintában	Választ megjelölők átlagjövedelmének eltérése az összes válaszadó átlagjövedelmétől	Válaszadók átlagos élelmiszer-kiadási aránya az összes kiadáson belül	A változás két legtöbb alkalommal megjelölt oka a válaszadók körében (áremelkedés, izlésbeli, étrendbeli vagy egészségügyi változás, %)
kevesebb nassolnivalót vásárolok	160	53%	-4%	38%	élelmiszerárak emelkedése (87%) életmódbeli változás (36%)
kevesebb élelmiszert vásárolok	137	46%	-9%	40%	élelmiszerárak emelkedése (96%) életmódbeli változás (44%)
kevesebb cukros üdítőt vásárolok	130	43%	4%	38%	élelmiszerárak emelkedése (86%) életmódbeli változás (39%)
kevesebb húst vásárolok	123	41%	-3%	39%	élelmiszerárak emelkedése (89%) életmódbeli változás (39%)
kevesebb kenyérfélélt vásárolok	114	38%	3%	38%	élelmiszerárak emelkedése (90%) életmódbeli változás (38%)
kevesebb tejterméket vásárolok	109	36%	-14%	38%	élelmiszerárak emelkedése (92%) egészségügyi változás (35%)
kevesebb alkoholos italt vásárolok	100	33%	-1%	39%	élelmiszerárak emelkedése (87%) egészségügyi változás (34%) életmódbeli változás (34%)
kevesebb diófélélt vásárolok	94	31%	-8%	38%	élelmiszerárak emelkedése (96%) egészségügyi változás (30%)
kevesebb gyümölcsöt vásárolok	92	31%	-10%	38%	élelmiszerárak emelkedése (96%) egészségügyi változás (30%) életmódbeli változás (30%)
kevesebb halat vásárolok	81	27%	-7%	38%	élelmiszerárak emelkedése (94%) életmódbeli változás (36%)
kevesebb zöldséget vásárolok	70	23%	-14%	38%	élelmiszerárak emelkedése (99%) egészségügyi változás (29%)
több zöldséget vásárolok	49	16%	13%	37%	életmódbeli változás (69%) élelmiszerárak emelkedése (65%)
több gyümölcsöt vásárolok	35	12%	27%	39%	élelmiszerárak emelkedése (69%) életmódbeli változás (66%)

Forrás: saját összeállítás

A kitöltők továbbá megjelölték a 2022. január óta háztartásuk élelmiszer-vásárlási szokásaiban adott élelmiszercsoportokra vonatkozóan végbement változásokat, és azok okait (4. táblázat). Csupán 16 százalékuk jelölte, hogy nem ment végbe változás, 84 százalékuk a változtatások széles skálájáról számolt be. Összességében igaz, hogy az egyes élelmiszercsoportokból kevesebbet vásárló válaszadók átlagjövedelme a teljes minta átlagjövedelménél alacsonyabb, a többet vásárlóké pedig magasabb. Emellett pozitív éntrendbeli változás is megfigyelhető. A válaszadók 53 százaléka kevesebb nassolnivalót, 43 százaléka kevesebb cukros üdítőt és 33 százaléka kevesebb alkoholos italt vásárol. Ezen kitöltők is az élelmiszerárak emelkedését jelölték meg a változás elsődleges kiváltójaként, átlagjövedelmük azonban csupán kisebb mértékben (-4 és +4 százalék között) tér el az összes válaszadóétól.

A korábbi éntrendi helyzetkép tükrében aggályos – ugyanakkor az előzetes feltételezéssel összhangban levő – eredmény, hogy a válaszadók 31 százaléka jelezte, hogy elsősorban az élelmiszerárak emelkedése miatt kevesebb gyümölcsöt és diófélélt, olajos magvat, 27 százalékuk kevesebb halat, 23 százalékuk pedig kevesebb zöldséget vásárol. Az átlagjövedelmet vizsgálva, az látható, hogy éppen ezeknek a válaszadói csoportoknak az átlagjövedelme a legalacsonyabb az összes válaszadó átlagjövedelméhez képest, míg a több gyümölcsöt, diófélélt, olajos magvat, halat és zöldséget vásárló válaszadók átlagjövedelme 13–27 százalékkal meghaladja a teljes minta átlagjövedelmét. Aggodalomra ad okot továbbá, hogy ezen válaszadói csoportok átlagjövedelme csupán a kérdőívkitöltők között számít átlag alattinak, de a becslült 2023. évi országos átlagjövedelmet (ld. 1. táblázat) 15–25 százalékkal meghaladja, vagyis arra lehet következtetni, hogy országos szinten a kérdőív eredményeihez képest nagyobb az aránya az ezekből a fontos mikrotápanyagforrásokból a 2022. január előtti időszak-

hoz képest jelenleg kevesebbet vásárló és fogyasztó személyeknek. Mindez azt jelenti, hogy a 2022–2023-as élelmiszerár-emelkedés következtében az olló tovább nyílik, vagyis az alacsony és a magas jövedelmű háztartások éntrendje közötti minőségi távolság tovább növekszik.

A 2.) feltételezésem a kérdőíves felmérés alapján igazolást nyert, mivel a kitöltő háztartások túlnyomó részében történt változás az élelmiszer-vásárlás és így a fogyasztás területén 2022–2023-ban a megelőző időszakhoz képest. A 3.) feltételezést azonban részben megcáfolta a kérdőíves vizsgálat, mivel nem csupán minőségi, hanem mennyiségi változás is látszik, hiszen a válaszadók 46 százaléka összességében kevesebb élelmiszert vásárol. Igaz azonban, hogy a leginkább széles körben jelentkező probléma az élettani szempontból kiemelten fontos élelmiszercsoportok mennyiségének csökkenése a fogyasztásban. A 4.) feltételezésemet a kérdőíves felmérés teljes egészében alátámasztja, a magasabb jövedelemmel rendelkezők még 2022–2023-ban is növelték a minőségi éntrendhez szükséges élelmiszerek vásárolt mennyiségét, míg az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők csökkenteni kényszerültek azt, tehát a különbség tovább növekedett.

KÖVETKEZTETÉSEK – AZ ÉLELMIZÉSBIZTONSÁG STABILITÁSA

Az alapvető növényi és állati eredetű élelmiszer-alapanyagokból Magyarország önellátása megvalósul, és a népesség energiaszükségletét meghaladó mennyiségben áll rendelkezésre élelmiszer. Nem mutatkoznak jelek, melyek alapján rövid és középtávon e tekintetben negatív irányú változásra kellene számítani. Hosszú távon az éghajlatváltozáshoz, az európai és globális élelmiszerpiaci változásokhoz való alkalmazkodás fogja meghatározni az önellátásnak és az élelmiszer rendelkezésre állásának jövőjét.

A fizikai hozzáférésben az élelmiszer-kiskereskedelem koncentrációjának folyamata problémát okozhat a kevésbé mobilis háztartások számára a helyi kis üzletek számának csökkenése miatt. Illetve a fizikai és gazdasági hozzáférés együttes problémája lép fel, amikor a kevésbé mobilis alacsony jövedelmű háztartások közelében csak olyan élelmiszerüzletek érhetőek el, melyeknek árait nehezen, vagy egyáltalán nem tudja megfizetni a háztartás, vagyis az alultápláltság veszélye megjelenik esetükben. Felmérésben a válaszadók 5,3 százaléka tartozik ebbe a veszélyeztetett csoportba. A kitöltők 75,2 százaléka leggyakrabban diszkontáruházakban, szupermarketekben szerzi be az élelmiszert, és 16,3 százalék a 2022–2023-as áremelkedés előtt még első-sorban kis élelmiszerüzletekben vásárolt. Tehát a már korábban is zajló kiskereskedelmi koncentrációt az élelmiszerár-válság tovább erősíti.

A gazdasági hozzáférés Jankuné Kürthy et al. (2013) által ezredforduló utáni időszakra vonatkozóan bemutatott pozitív alakulása a 2010-es években folytatódott, az élelmiszer-kiadási hányad alacsony maradt, az élelmiszerárak 23,0 százalékos emelkedése a jövedelmek 60,7 százalékos növekedésével párosult 2015–2020 között. Az országos átlagnál rosszabb gazdasági hozzáférés mutatkozott a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozók, az 1–3. jövedelmi ötödbe tartozó nyugdíjasok és alapfokú legmagasabb végzettséggel vagy végzettséggel nem rendelkező családfők háztartásai esetében.

Az alacsony jövedelmi tizedekbe tartozó háztartásoknál is nőtt a fogyasztás minden élelmiszercsoportban 2015 és 2020 között, de őket jobban jellemezte a minőségi éhezés jelensége, mivel a magasabb jövedelmű háztartásokhoz képest a mikrotápanyagokban gazdag élelmiszerekből ők kisebb – az ajánlott bevittelt el nem érő – mennyiséget fogyasztottak. A jövedelmi helyzet és az étrend minősége

között egyértelmű összefüggés mutatkozik. Az ezt követő időszakban – 2021–2023 között – az árak és a jövedelmek alakulása kedvezőtlen irányt vett. 2022–2023-ban 58,6 százalékkal emelkedtek az élelmiszerárak, miközben a jövedelmek csupán 33,2 százalékkal. A kérdőív végzettség nélküli vagy alapfokú végzettségű családfővel rendelkező háztartásokban élő válaszadói esetében az élelmiszer-kiadási hányad a nemzetközi mércével is veszélyeztetettnak számító, 50 százalék fölé emelkedett, igaz, ezen kitöltők száma alacsony volt. A kérdőív válaszadóinak 71,7 százaléka jelezte, hogy az élelmiszerárak emelkedése miatt változás történt – minőségi és/vagy mennyiségi értelemben az élelmiszer-fogyasztásában a 2022. január előtti időszakhoz viszonyítva. A kitöltők 18 százaléka nem engedheti meg magának az általa egészségesnek tartott étrend követését, 32 százaléka az általuk legjobb minőségűnek tartott élelmiszerek beszerzését, 3,3 százaléka pedig az eleendő mennyiségű élelmiszer vásárlását szemben a 2022. január előtti időszakkal. A 2022. január óta kevesebb gyümölcsöt, diófélélt és olajos magvat, halat és zöldséget fogyasztók az alacsonyabb jövedelmű háztartásokból kerültek ki, míg az ezekből a gazdag mikrotápanyag-forrásokból többet vásárlók a minta átlaga fölötti jövedelemmel rendelkeztek jellemzően. A minőségi étrendbeli különbség a rosszabb és jobb anyagi helyzetben élők között tehát tovább nő a 2022–2023-as élelmiszerár-válság hatására.

A kitöltők egyes csoportjainak élelmiszer-kezelésében és -fogyasztásában pozitív változások is megfigyelhetőek. A válaszadók 54 százaléka kevesebb élelmiszert pazarolt el, 53 százaléka kevesebb nassolnivalót, 43 százaléka kevesebb cukros üdítőt és 33 százaléka kevesebb alkoholos italt fogyaszt 2022. január óta.

Ezen élelmészeti szempontból kevésbé jelentős pozitív változások ellenére az összkép azt mutatja, hogy a korábbi két

évtizedben Magyarország élelmézésbiztonságát jellemző stabilitás megtört, az élelmézésbiztonság romlott a 2022–2023-as élelmiszérár-válság hatására. Nőtt azon háztartások köre, akik nem engedhetik meg maguknak a megfelelő mennyiségű és/vagy minőségű élelmiszér vásárlását. Mivel a kérdőív kitöltőinek anyagi helyzete az országos átlagot meghaladja, sajnálatos módon arra lehet következtetni, hogy Magyarország élelmézésbiztonságát az

élelmiszérár-emelkedés az ebben a kutatásban bemutatott szintnél is súlyosabban érintette. Ennek további feltárását a veszélyeztetett csoportok körében való reprezentatív kérdőíves vagy kvalitatív kutatási módszerekkel és élelmiszér-fogyasztási naplók begyűjtésével lenne érdemes folytatni. Az élelmézésbiztonsági helyzet stabilitásának visszaszerzése az élelmiszérárak és az alacsony jövedelmű háztartások bevételeinek alakulásán múlik.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Akter, S., & Basher, S. A. (2014). The impacts of food price and income shocks on household food security and economic well-being: Evidence from rural Bangladesh. *Global Environmental Change*, 25(1), 150–162. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.02.003>
- Bufa-Dórr, Zs., Málnási, T., Sebestyén, Á., Vargha, M. és Vecsey, A. (2021). Jelentés – Magyarország ivóvízminősége, 2020. Nemzeti Népegészségügyi Központ. https://www.nnk.gov.hu/attachments/article/726/Ivovizminoseg_2020.pdf
- Ceballos, F., Kannan, S., & Kramer, B. (2020). Impacts of a national lockdown on smallholder farmers' income and food security: Empirical evidence from two states in India. *World Development*, 136, 105069. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105069>
- Clapp, J. (2014). Food security and food sovereignty: Getting past the binary. *Dialogues in Human Geography*, 4(2), 206–211.
- Élelmiszérbank (2023). Beszámoló: Eredményeink <https://www.elelmiszérbank.hu/hu/eredmenyeink.html>; Negyedével több élelmiszert mentettünk idén https://www.elelmiszérbank.hu/hu/hirek/hireink/nyegyedével_tobb_elelmiszert_mentettunk_iden.html
- Éliás, B. A., & Jámor, A. (2021). Food security and COVID-19: a systematic review of the first-year experience. *Sustainability*, 13(9), 5294.
- Európai Élelmiszér-biztonsági Hatóság (2022). Élelmiszérbiztonság az EU-ban. Eurobarometer 97.2 kiadás. https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/corporate_publications/files/eurobarometer22/country-factsheets/eb972_factsheet_hu_hu.pdf
- Eurostat (2021). Food waste and food waste prevention by NACE Rev. 2 activity https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_wasfw/default/table?lang=en
- FAO (1996). Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. Rome. <http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
- FAO (2023). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. <https://www.fao.org/3/cc3017en/cc3017en.pdf>
- Global Food Security Index 2022. <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/explore-countries/hungary>
- IFPRI (2022). 2022 annual Report <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/136727/filename/136938.pdf>
- Jámor, A. (2017). *A mezőgazdasági versenyképesség és az élelmézésbiztonság globális kérdései*. Eco-Sensus Nonprofit Kft., Szekszárd.
- Jankuné Kürthy, Gy., Kónig, G., Mizik, T. & Szabó, M. (2013). Közép-Kelet Európa élelmézésbiztonsága. In: Kiss, J. (Ed.) *Az élelmézésbiztonság világgazdasági dimenziói* (pp. 145–216.). MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, OTKA Kutatási Jelentések.
- Jankuné Kürthy, Gy. szerk. (2022). *A termelési költségek és árak alakulásának összefüggései néhány fontosabb élelmiszér-termékpályán*. Agrárközgazdasági Intézet [kézirat]

- KSH 1.1.1.2. A fogyasztóiár-index fogyasztási főcsoportok szerint, a nyugdíjas fogyasztóiár-index és a maginfláció [előző év = 100,0%]. https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara002.html
- KSH 14.1.1.23. A háztartások száma, a háztartásban élő személyek jellemzői jövedelemszerző tevékenységük, jövedelmi tizedek. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo022.html
- KSH 14.1.1.26. Az egy főre jutó éves kiadások COICOP-főcsoportok és jövedelmi tizedek (decilisek) szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo025.html
- KSH 14.1.1.27. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége jövedelmi tizedek (decilisek) szerint [kilogramm]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo026.html
- KSH 14.1.1.31. Az egy főre jutó éves kiadások részletezése COICOP-csoportosítás, a referenciaszemély korcsoportja, iskolai végzettsége és a háztartások korösszetétele szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo030.html
- KSH 14.1.1.36. Az egy főre jutó éves kiadások részletezése COICOP-csoportosítás szerint a gyermekes, a gyermek nélküli és az egyszemélyes háztartásokban [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo035.html
- KSH 14.1.1.41. Az aktív, a nyugdíjas és az egyéb inaktív háztartások egy főre jutó éves kiadásainak részletezése COICOP-csoportosítás, jövedelmi ötödök (kvintilisek) szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo040.html
- KSH 14.1.2.10. Az egy főre jutó éves kiadások részletezése COICOP-csoportosítás, régió és településtípus szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo050.html
- KSH 14.1.2.4. Egy főre jutó bruttó és nettó jövedelem régió és településtípus szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo045.html
- KSH 14.8.1.5. Egy főre jutó bruttó és nettó jövedelem jövedelmi tizedek (decilisek) szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jovo005.html
- KSH 19.1.1.21. A fontosabb szántóföldi növények termesztése és felhasználása. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0021.html
- KSH 19.1.1.47. Sertéshúsmérleg. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0048.html
- KSH 19.1.1.48. Marha- és borjúhúsmérleg. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0049.html
- KSH 19.1.1.53. Baromfi-húsmérleg. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0054.html
- KSH 19.1.1.65. Egy főre jutó tápanyag napi mennyisége kilokalóriában. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0066.html
- KSH 2.1.1.2. A kiskereskedelmi üzletek száma üzlettípus szerint, december 31. https://www.ksh.hu/stadat_files/bel/hu/belo002.html
- KSH 2.1.1.3. A kiskereskedelmi üzletek összes és átlagos alapterülete üzlettípus szerint, december 31. https://www.ksh.hu/stadat_files/bel/hu/belo003.html
- KSH 20.1.1.6. A népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként (ezer fő). https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/muno006.html
- KSH 20.2.1.52. A teljes munkaidőben alkalmazásban állók kedvezményei nélküli nettó átlagkeresete nemzetgazdasági áganként, havonta, valamint havi és negyedévente kumulált. https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/muno202.html
- KSH 22.1.1.3. Népesség korév és nem szerint, január 1. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0003.html
- KSH Agrárcenzus (2020). Előzetes adatok. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/elozetes_adatok/index.html#/cover
- Nébih (2019). A Nébih Élelmiszer- és Takarmánybiztonsági Igazgatóság, Vendéglátás- és Közétkeztetés Felügyeleti Osztályának Összefoglalója. https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1487366/honlapra_%C3%89M+jelent%C3%A9s+2019.pdf/1fe72e40-049a-964c-a838-5cod34ae70d9?t=1594899201668
- Nébih (2022). Negyedével csökkent az élelmiszer-pazarlásunk. <https://portal.nebih.gov.hu/-/negyedével-csökkent-az-elelmiszerpazarlásunk>
- Népszámlálás 2022 Adatbázis. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS001>
- OGYÉI: OTÁP 2019 – Kiértékelő prezentációk. <https://ogvei.gov.hu/otap2019/>

- Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L. A. (2018). Correlation coefficients: appropriate use and interpretation. *Anesthesia & analgesia*, 126(5), 1763-1768.
- Smith, L. C., & Subandoro, A. (2007). *Measuring food security using household expenditure surveys (Vol. 3)*. Intl Food Policy Res Inst.
- Szabó, P., Kabai, G., Fekete, K. (2019). A magyarországi kiskereskedelmi élelmiszer-ellátás főbb jellemzői és az aprófalvak ellátási problémái, lehetőségei a 21. században. *Tér-Gazdaság-Ember*, 7(2–3), 205–229.
- Szenderák, J., & Popp, J. (2022). Ágazati koncentráció az élelmiszerlánc mentén Magyarországon. *Gazdálkodás*, 66(2), 99–116.